

УДК: 339.13:338(575.2) (04)
DOI 10.33514/1694-7851-2024-1-295-304

Нусупова С. Ч.

ага окутуучу

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

lady.s@inbox.ru

Акматова А.А.

ага окутуучу

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

akmatova.a@yandex.ru

Солтогулова М.У.

ага окутуучу

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

msoltogulova@mail.ru

«ЭКОНОМИКАЛЫК ФИЛОСОФИЯНЫН КОНТЕКСТИНДЕГИ ЖАРАТЫЛЫШ ЭКОЛОГИЯ МАСЕЛЕЛЕРИ»

Аннотация. Азыркы цивилизациялардын шарттарында дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө алардын коомдук-саясий системасын капиталисттик дүйнөлүк тартипке айландыруунун толук формасы болуп жаткан кезде, бул негиз болгон жеке менчик институтун калыбына келтирүүнүн же түзүүнүн негизинде. Өз кезегинде жаратылыш ресурстарын саясий жана экономикалык жактан үстөмдүк кылган коомдук таптардын жана алардын трансулуттук компанияларынын жеке капиталына айландыруу менен шартталган рынок экономикасын калыптандыруу үчүн бул шарттарда мурда болуп көрбөгөндөй экономикалык жана экологиялык жаратылыштын өзү менен байланышкан экологиялык көйгөй пайда болот.

Илимий изилдөөнүн актуалдуулугу экономика жана коом жөнүндө сөз болгонунда, айлана-чөйрөнү жана тирүү материянын өзүн сактоонун экологиялык проблемасынын пайда болушунун аныктоочу фактору катары алардын жаратылыш менен болгон өз ара мамилелеринин контекстинде каралып, бул түшүнүктөрдүн маңызын ачып берүү зарыл. Экономиканын, жаратылыштын жана коомдун маңызын ачып берүүдө, биринчиси калган эки олуттуу формациянын ортосундагы байланыштыруучу ролду ойнойт, материалдык дүйнөнүн жана адамзаттын өзүнүн экологиялык коопсуздугун камсыз кылуу үчүн зарыл болгон негизги рационалдуу чараларды аныктоого мүмкүндүк берет.

Негизги сөздөр: менчик институт, жаратылыш ресурстар, трансулуттук компаниялар, рынок экономика, экологиялык жаратылыш, экономика жана коом, экологиялык маселелер, экономиканын, жаратылыштын жана коомдун маңызы.

Нусупова С. Ч.

старший преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

lady.s@inbox.ru

Акматова А.А.

старший преподаватель
Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева
akmatova.a@yandex.ru
Солтогулова М.У.
старший преподаватель
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
msoltogulova@mail.ru

« ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИИ ПРИРОДЫ В КОНТЕКСТЕ ФИЛОСОФИИ ЭКОНОМИКИ»

Аннотация. В условиях современных цивилизаций во многих странах мира происходит полная трансформация своей общественно-политической системы в капиталистический миропорядок, основанный на восстановлении или создании института частной собственности, являющегося основой этого. В свою очередь, для формирования рыночной экономики, вызванной трансформацией природных ресурсов в частный капитал политически и экономически доминирующих социальных классов и их транснациональных компаний, в этих условиях возникнет беспрецедентная экономическая и экологическая проблема, связанная с самой природой.

Актуальность научных исследований, когда речь идет об экономике и обществе, как определяющем факторе возникновения экологической проблемы сохранения окружающей среды и самого живого вещества, следует рассматривать в контексте их взаимодействия с природой, а также сущности этих проблем. понятия должны быть раскрыты. В раскрытии сущности экономики, природы и общества первое играет связующую роль между двумя другими значимыми образованиями, позволяя определить основные рациональные меры, необходимые для обеспечения экологической безопасности материального мира и самого человечества.

Ключевые слова: частный институт, природные ресурсы, транснациональные компании, рыночная экономика, природа окружающей среды, экономика и общество, проблемы экологии, сущность экономики, природа и общество.

Nusupova S.Ch.
Senior Lecturer
Kyrgyz State University named after. I. Arabaev
lady.s@inbox.ru
Akmatova A.A.
Senior teacher
Kyrgyz State University named after. I. Arabaev
akmatova.a@yandex.ru
Soltogulova. M.U.
Senior Lecturer
Kyrgyz State University named after. I. Arabaev
msoltogulova@mail.ru

OF ECONOMIC PHILOSOPHY"

Annotation. In the conditions of modern civilizations, many countries of the world are undergoing a complete transformation of their socio-political system into a capitalist world order, based on the restoration or creation of the institution of private property, which is the basis of this. In turn, for the formation of a market economy caused by the transformation of natural resources into the private capital of politically and economically dominant social classes and their transnational companies, under these conditions an unprecedented economic and environmental problem will arise related to nature itself.

The relevance of scientific research when it comes to economics and society, as a determining factor in the emergence of the environmental problem of preserving the environment and living matter itself, should be considered in the context of their interaction with nature, as well as the essence of these problems. concepts must be revealed. In revealing the essence of economy, nature and society, the first plays a connecting role between two other significant entities, allowing us to determine the basic rational measures necessary to ensure the environmental safety of the material world and humanity itself.

Key words: private institution, natural resources, transnational companies, market economy, nature of the environment, economy and society, environmental problems, essence of the economy, nature and society.

Экономиканын философиясында экономикалык жана экологиялык процесстердин системасын талдоо актуалдуу көрүнөт. Азыркы цивилизациялардын шарттарында дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө алардын коомдук-саясий системасын капиталисттик дүйнөлүк тартипке айландыруунун толук формасы болуп жаткан кезде, бул негиз болгон жеке менчик институтун калыбына келтирүүнүн же түзүүнүн негизинде. өз кезегинде жаратылыш ресурстарын саясий жана экономикалык жактан үстөмдүк кылган коомдук таптардын жана алардын трансулуттук компанияларынын жеке капиталына айландыруу менен шартталган рынок экономикасын калыптандыруу үчүн бул шарттарда мурда болуп көрбөгөндөй экономикалык жана экологиялык жаратылыштын өзү менен байланышкан экологиялык көйгөй пайда болот.

Ошентип, экономиканы биринчиден, коомдун ажырагыс жана негизги бөлүгү катары классификациялоо керек, «адамдардын ишмердүүлүгүнүн тарыхый калыптанган формаларынын» [1, Социум] жана баарынан мурда эмгек өндүрүштүн натыйжасы болгон адам жамааты катары түшүнүү керек.

Экинчиден, экономика катары коомду материалдык жана руханий байлыктар менен камсыз кылуу максатында өнөр жай жана айыл чарба өндүрүшүнүн ар түрдүү тармактарында башкаруу системасы менен көрсөтүлгөн.

Үчүнчүдөн, коомдук илим катары, коомдун мүчөлөрүнүн материалдык жана руханий керектөөлөрүн канааттандырууга багытталган өндүрүштүк процессти уюштуруунун жана ишке ашыруунун методологиялык жана теориялык принциптерин иштеп чыгууга багытталган. Ошол үчүн экономика илим катары бул «чектелген ресурстардын шарттарында коомдун уламдан-улам өсүп жаткан керектөөлөрүн канааттандыруунун жолдорун изилдөөчү илим. Башкача айтканда, ар кандай товарларды жана кызматтарды өндүрүү, бөлүштүрүү жана керектөөнү изилдейт. Экономика – конкреттүү (тар жана адистештирилген)

экономикалык дисциплиналардын жыйындысы: экономикалык статистика, эмгек экономикасы ж.б. [2].

Азыркы мезгилиндеги экономикалык илим жөнүндө айтсак, жаратылыш менен экономиканын өз ара байланышынын диалектикасын түшүнүүдө аныктоочу учур, коомдун субъекттеринин чарбалык иш-аракетинин контекстинде каралып, экологиялык көйгөйлөрдүн пайда болушу жана чечилиши менен сөзсүз түрдө байланышта болот, өзгөчө ролду экономиканын философиясы сыяктуу илим ээлейт, ал философиялык илимдер тутумунда көрсөтүлөт, жеке философиялык илим, «экономикалык болмушка жана аны таанып-билүүгө карата универсалдуу философиялык принциптерди конкреттештирүү» катары түшүнүлөт. [3].

«Башкаруу философиясы» экономика философиясынын негизги бөлүмдөрүнүн бири болгондуктан, коомдун экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу көз карашынан талданган экономика менен жаратылыштын өз ара байланышынын диалектикасын философиялык-экономикалык изилдөөнүн маанилүү жагы жаратылыштын болмушунун системасында чарбалык жашоонун ролун жана ордун аныктоо болуп саналат. Демек, экономика жаратылыш менен коомдун ортосундагы байланыштыруучу система, ошондой эле социалдык топтордун өндүрүштүк ишмердүүлүктүн өзүнө болгон экологиялык мамилесинин эки жактуу призма аркылуу каралууга тийиш. Экономиканын курчап турган чөйрөгө карама-каршылыктуу таасири жөнүндө сөз кылып, экономиканын курчап турган чөйрөгө тийгизген таасиринин натыйжасында жаратылыштын бар болушунун онтологиялык аспектин ачуу зарыл.

Жаратылыш курчап турган реалдуулук катары – биосфера, коомдун жана адамдын аң-сезиминин мыйзамдарына көз карандысыз, өзүнүн объективдүү закондору боюнча түбөлүктүү өнүгүп келе жаткан материалдык жана субстанционалдык болуп саналат тактап айтканда, бардык тирүү жандыктардын базистик негизги себептүүлүгү болгон сыяктуу, башкача айтканда реалдуулук түрдө бар болушу. Ошол эле учурда, жаратылыш, Жер планетасынын табияты жөнүндө айта турган болсок, азыркыга чейин өсүмдүктөр дүйнөсүнөн, микро, макроорганизмдерден баштап жандуу материянын пайда болушун жана биосоциалдык жандык катары өзүн кошкондо жаандуу материянын пайда болушун жана өнүгүүсүн аныктаган адамзат үчүн бирден-бир белгилүү негизги субстрат болуп саналат.

Коом жаратылышка карата материянын өзүнүн жогорку уюшкан формасы катары, ошол эле учурда өндүрүш технологияларынын жардамы менен материалдык дүйнөнү өзгөртүп, өзүнүн социалдык табиятын жана социалдык чөйрөсүн түзүүчү жана өркүндөтүүчү активдүү субъект катары аракеттенип, социалдык-психологиялык фактордон тышкары анын турмуштук материалдык жана руханий жактарын аныктайт.

Демек, коомдун маңызын изилдеп, «коомдук табият» жана «социалдык (коомдук) чөйрө» сыяктуу түшүнүктөрдүн өз ара байланышын да айырмалоо керек, алар диалектикалык байланышта болгон өз ара көз каранды субъектилер катары иш алып барышат, бирок өзүн-өзү уюштуруунун формалары менен айырмаланат. Бул төмөнкү билдирүү менен түшүндүрүлөт. Эгерде адамдын табияты катары түшүнүлгөн коомдук табият көбүрөөк даражада адамдын инсанынын келип чыгышынын жана анын акыл-эстүү адам катары калыптанышынын антропологиялык жагын мүнөздөп, анын биологиялык түзүлүшүнүн «теги», «уруу» сыяктуу деңгээлдер жана түрлөрүн камтыса, «этнос», «үй-бүлө», «жамаат» жана башкалар болсо, анда коомдук чөйрө адамдын биологиялык табиятынын өзүнүн алкагынан чыгып кетет. Адам тарабынан өндүрүштүн техникалык каражаттарынын

жардамы менен өндүрүштүк объектилерди да, коомдук мекемелерди да, экономикада, коомдук турмушта, медицинада, билим берүү, илим жана маданият менен алектенген уюмдарды түзүү, коомдо материалдык жана руханий байлыктарды керектөө жана өндүрүштүк бөлүштүрүү менен мүнөздөлөт. Коомдук табият менен коомдук чөйрөнүн ортосундагы байланыштыруучу звено болуп социосфера саналат, ал «адамзаттын, коомдун, ошондой эле адам өздөштүргөн табигый чөйрөнүн белгиленип, чогуу географиялык конверттин бир бөлүгүн түзөт». [4, Социосфера].

Ошону менен бирге социосферанын калыптанышы социосферанын ажырагыс бөлүгү катары аныкталган антропосфералык чөйрөнү калыптандыруу аркылуу ишке ашат, «адамзат индивиддердин жыйындысы катары». [5, Антропосфера]. Ошону менен бирге, так антропосферанын болушунан улам адамдардын биосферага таасир этиши жана анын өзгөрүшү мүмкүн болот, бул адамзатты түзгөн адамдардын рационалдуу чарбалык ишмердүүлүгү аркылуу мүмкүн болгон философиялык категорияны «ноосфера» деп атаган табигый нерселерден жана кубулуштардан айырмаланып, социосферада табигый жана жасалма жаратуулар катары көрсөтүлөт. Ошол эле учурда, Жер планетасынын стихиялуу геологиялык процесстеринен сапаттык жактан айырмаланган адам баласынын акылга сыярлык, максаттуу ишмердүүлүгү катары берилген ноосфера да бирдей сфера менен аныкталат.

Жогоруда айтылгандардын негизинде “ноосфера” түшүнүгү менен аныкталган акыл-эс чөйрөсү жана идеяларды ишке ашыруунун практикалык формасы табияттын өзүнө жат нерсе эмес, бирок анын өнүгүүсүнүн эң жогорку формасын көрсөтөөрүн көрүүгө болот. И.В.Вернадскийдин айтымында, «ноосфера – биосферанын (жашоонун планетардык сферасы) табигый жана логикалык уландысы, анткени акылдуу жашоо бүтүндөй тирүү материя сыяктуу кокустук жана локалдык эмес, терең, космостук көрүнүш катары аракеттенет. [6, Ноосфера]. Ноосферанын маңызы жөнүндө сөз кылып жатып, анын курамына «антропосфера, техносфера, адам тарабынан өзгөртүлгөн жандуу жана жансыз жаратылыш, социосфера» кирерин белгилей кетүү керек [7, Ноосфера]. Белгилей кетчү нерсе, техносфера «планетардык экологиянын объектиси» [8, Ноосфера] катары түшүнүлөт, адамдар тарабынан жасалган жана колдонулган жасалма техникалык түзүлүштөрдү камтыйт. Коомдун жаратылыш чөйрөсүнө тийгизген таасиринин техникалык формаларынын контекстинде техносфера бир эле убакта Жердин экологиялык кабыгы катары түшүнүлгөн экосферанын бир бөлүгү катары иш алып барат, ал заттын органикалык формасынын, анын ичинде бардык катмарларынын атмосфера, гидросфера жана жашоого мүмкүн болгон литосферанын бир бөлүгүнүн өнүгүшүнө шарт түзөт.

Ушуга байланыштуу коом жаратылыш кубулуштарына карата төмөнкү гипотезаларда көрүнөт. Биринчиден, эгерде адамдын индивидуалдуу биологиялык организм айтсак жаратылыштын алгачкы табигый компоненти катары каралат.

Экинчиден, табияттын өнүгүүсүнүн эң жогорку формасы катары, коомдук табият сыяктуу ар түрдүүлөрдө аракеттенүүчү, «коом» түшүнүгү менен аныкталган, адамдын индивидуалдык эволюциясы жана коомдук жактан активдүү, акылдуу жана аткаруучу инсан катары калыптанышы менен шартталган;

Үчүнчүдөн, табигый коомдук табият катары (коом же адам коомчулугу), жөнүндө бир эле учурда аны түзүүдө жасалма коомдук чөйрө, коомдук мамилелердин ар кандай чөйрөлөрүндө ишке ашыруу аркылуу, аларга ылайыктуу, материалдык жана рухий иш-аракеттин формалары.

Эгерде коом, социалдык чөйрө жана коомдук мамилелердин таптык, улуттук, этникалык, саясий, укуктук, топтук жана инсандар аралык мамилелердин формалары адамдын табиятынын жана коомдук чөйрөнүн табигый уюму болуп санала тургандыгы, табигый жаратылыш менен органикалык түрдө байланышкандыгы бүткүл адамзаттын алкагында адамдын жана социалдык топтордун материалдык (физикалык) жана рухий (акыл-эс) эмгегинин натыйжаларынын өзү гана жасалма материалдык жана рухий реалдуулук болуп саналат.

Ошентип, коом, экономика (базистик), саясий мамилелер (мамлекет жетектеген саясий институттар), коомдук система жана руханий чөйрө (жогорку структура) сыяктуу структуралык компоненттеринин калыптанышынан келип чыгып, бир эле учурда объект катары да субъект катары да аракеттенет, тактап айтканда, жаратылышты жаратуучу жана өзгөртүүчү, жаратылыш ресурстарын пайдалануучу жана техносфераны түзүүчү коомдук күч катары «социалдык-экономикалык максаттарда техникалык каражаттардын жардамы менен өзгөртүлгөн биосферанын бир бөлүгү» катары түшүнүлөт. [9, ТЕХНОСФЕРА].

Ошондуктан техносферанын маңызы антропосферанын бир бөлүгү катары жаратылышты адам тарабынан инженердик-техникалык жактан өзгөртүүдө жана жасалма жаратылыш объектилеринен тышкары – дамбаларды, суу каналдарын, суу сактагычтарды, жолдор, карьерлер жана шахталар жана башка ушул сыяктуу айдоо жана сугат талааларын түзүүдө жатат.

Коом тарабынан материалдык дүйнөнүн экологиясын коргоонун даражасын камсыз кылуу призмасы аркылуу экономика менен жаратылыштын ортосундагы биримдикти жана айырмачылыкты талдоонун философиялык-экологиялык формасы дүйнө мамлекеттеринин экономикалык өнүгүү процессинде, ааламдашуу процессинин азыркы шартында өндүрүш процесси менен адамзаттын керектөөлөрү каралат, экинчи жагынан, жаратылыш ресурстарынын ортосунда карама-каршылык келип чыгат. Ал кризистин курчушунда жана техносфера сыяктуу анын ажырагыс бөлүгүн рационалдуу эмес пайдалануу аркылуу биосферанын жашоо-турмушун камсыз кылуу мүмкүнчүлүктөрүн чектөөдө, анын инженердик-техникалык таасири фауна жана флораны да, өсүмдүктөрдү да жердин бүткүл биосферасын жок кылууда чагылдырылган. Ушуну эске алуу менен "... жаратылышты пайдалануунун өнөр жайлык, айыл чарбалык, токой чарбалык, рекреациялык жана башка түрлөрү каалаган натыйжаларды алуу менен гана коштолбостон, ошондой эле экология-экономикалык жана экология-коомдук кесепеттер менен коштолот, алардын пайда болушу көптөгөн аймактарда экологиялык кырдаалды алдын ала аныктаган жалпысынан жаратылыш ресурстарынын түгөнүшүнөн жана булганышынан улам дүйнөнүн региондорунда жана жер шарында коомдун өнүгүшү үчүн кризиске учураган. [10].

Бирок коомдун жаратылыштан көз каранды эместигин, өндүрүштүн техникалык каражаттарынын жардамы менен анын экономикалык кызыкчылыктарына баш ийдирип, абсолютташтыруу жаңылыштык болоор эле. Бул жерде сөз баарынан мурда адамдын жаратылышка биологиялык жана материалдык көз карандылыгы, анын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Бул сөздүн кең маанисинде курчап турган дүйнө катары – Ааламдын өзү, ошондой эле тар мааниде – биосфера катары өзүнүн флорасы жана фаунасы, адамдын өзү катары берилгендигине байланыштуу сырткы жашоо чөйрөсү жана тирүү материянын бардык формаларынын жана деңгээлдеринин болушу жана аларга, анын ичинде адамзаттын өзүнө түздөн-түз таасирин тийгизет.

Табигый, органикалык эмес, жаратылыштын жапайы жаратылышка жана коомдун өзүнө белгилүү бир таасири төмөнкүдөй белгилер менен көрүнөт:

а) аймактын географиялык абалына жараша флоранын, фаунанын жана адамдын өзүнүн тышкы чөйрөдө жашоосунун табигый-климаттык шарттары;

б) жерлердин (топурактын) асылдуулугу же, тескерисинче, алардын тардыгы;

в) жер бетинин рельефинин өзгөчөлүгү катары түшүнүлгөн, тоо, кырка, түздүк, ойдуң, ээр сыяктуу негизги формаларга бөлүнүүчү табигый ландшафт. Мында, мисалы, ойдуң гана өрөөн, сай, жар, каньон, сүүрүлгөн жер, устун сыяктуу сортторго бөлүнөт; [11, Жер формасы];

г). атмосфера, азот менен кычкылтектен турган Жердин аба кабыкчасы, тирүү материянын бардык деңгээлдери жана формалары үчүн жашоонун негизи катары, анын ичинде адамдын өзү да. [12].

Атмосфера сыяктуу табигый кубулуштун мааниси туралуу айтканда, адамдын анын абалына экономикалык кыймылынын терең натыйжаларын атап көрсөтүү керек, ал табияттын башка бардык кубулуштары менен абалынын өзгөрүүсүндө, мысалы: гидросфера, Жердин климаты, анын флорасы жана фаунасы. Бул жөнүндө белгилей кетүү керек, ал ушунчалык терс фактор болуп саналат, «... акыркы кылымдар ичинде адамдын чарбалык ишмердүүлүгүнөн улам атмосферада парник газдарынын концентрациясынын көбөйүшү байкалган». [13, АТМОСФЕРА]. Белгилей кетчү нерсе, өнөр жайын жана айыл чарбасын башкаруунун ар түрдүү тармактарына жана химиялык сырьёго; глобалдык жылуулукка алып келген Жер планетасындагы климаттын өзгөрүшүнүн себептери күн радиациясынын интенсивдүүлүгүнүн өзгөрүшү сыяктуу тышкы таасирлер гана эмес, ошондой эле өндүрүштүн техникалык каражаттарын ишке киргизүү менен байланышкан адамдын чарбалык ишмердүүлүгү болуп саналат;

д). Жердин суу кабыгы болгон гидросфера, анын ичинде планетанын бетинде же астындагы жана үстүндөгү суунун жалпы массасы. [14, Гидросфера].

Жаратылыш адамзаттын жашоосунда эки негизги ролду ойнойт. Биринчиден, тиричилик каражаттарынын ролу. Бул түшүмдүү топурак, аң, суу сактагычтардагы балыктар, жашылча-жемиштер, дан эгиндери ж.б. Экинчиден, эмгек аркылуу пайда алуунун ролу. Бул жаратылыш күчтөрүн өз кызыкчылыгына, пайдалуу кендерди жана алардын туундуларын пайдаланууну билдирет. [15].

Мына ушулардын бардыгы тигил же бул өлкөдөгү экономикалык системанын тибине жана материалдык жана өндүрүштүк процесстердин деңгээлине карабастан, тигил же бул тарыхый коомдун өнүгүшү үчүн же жагымдуу, же экологиялык баланс бузулса, жагымсыз шарттарды түзөт.

Жер планетасында экономиканын жаратылыш чөйрөсүнө кыйратуучу таасири гана өзгөчө болуп саналат, анын натыйжасында флора жана фаунанын жок болушуна, флора менен фаунанын, ошондой эле жаратылыш ландшафтынын өзүнчө жансыз(космос) болуп саналган, тактап айтканда өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсүн жок кылуу.

Демек, мисалы, Эфиопиянын Данакил чөлүндөгү Даллол аймагынын шарттарын ала турган болсок, анда бул «уникалдуу жаратылыш аймагы... геотермалдык булактары жана жаркыраган көп түстүү көлдөрү менен белгилүү, бирок белгилүү болгондой, анда микробдор да жашай албайт». [16]. Ошол эле жансыз мейкиндикти, биздин Галактиканын адамзатка ушул убакка чейин белгилүү болгон бардык космостук планеталарындагыдай эле, Антарктидадан да байкоого болот, мисалы, америкалык окумуштуулар «жерде

микроорганизмдер да жашай албаган жерди ачышкан. Ал Антарктидада Шеклтон мөңгүсүнө жакын жайгашкан. [17].

Экологиялык жашоо чөйрөсүн экономикалык жактан бузуу, айлана-чөйрөнүн табигый жана биологиялык ресурстарын жок кылуу жана жаратылышты жок кылуу, анын кесепети жаратылыш чөйрөсүнүн да, ошондой эле өсүмдүктөрдүн жана тиричиликтин ар кандай түрлөрүнүн да жашоого жараксыздыгы организмдер жана адамдын өзү, алардын жакырлануусуна жана жок болушуна аныктоочу себеп болуп саналат. Иштин мындай абалы «Экологиялык этика» менен экономиканын өз ара ортосундагы карама-каршылыкты чагылдырат.

Бүткүл жер планетасы экологиялык жактан талкаланган жансыз мейкиндикке айланып кетпеши үчүн дүйнөнүн бардык өлкөлөрүнүн калкынын экологиялык аң-сезимин калыптандыруу, органикалык эмес жана органикалык жаратылыш ресурстарын пайдаланууда жана керектөөдө технологияларды колдонуу менен адамдардын жүрүм-турумуна жана иш-аракеттерине карата жалпы моралдык принциптерди иштеп чыгуу зарыл. Экологиялык этика экология менен этиканын кесилишинде пайда болгон дисциплиналар аралык, прикладдык дисциплина катары жаратылышты жана коомду жаратылыш чөйрөсүнө технологиялык таасир көрсөтүү менен байланышкан жана техногендик кырсыктарды пайда кылуучу коркунучтардан коргоого багытталган.

Бул жаратылыш ресурстарын пайдаланууда максималдуу натыйжалуулукка жетишүү үчүн өндүрүүчү менен керектөөчүнүн ортосундагы социалдык-экономикалык мамилелерди уюштуруудан турган экономикалык системанын тигил же бул түрүн уюштурууга экологиялык мамиле кылуу менен экономика менен экологиянын өз ара диалектикалык байланыштарын түзүү мүмкүнчүлүгүн аныктайт.

Бирок, ошентсе да, экономикалык системанын түрлөрүнүн үнегизги мүнөздөмөсүн эске алуу зарыл “мүлктүн формалары, чектелген ресурстарды бөлүштүрүү жолдору экология [18] жана экономиканын ортосундагы карама-каршылыктардын себебин пайда кылып, анда коомдун ар түрдүү класстарын жана социалдык топторунун жана таптарынын материалдык кызыкчылыктарынан турат.

КОРУТУНДУ

Жаратылышка компримистик эмес технократтык кийлигишүүнүн себептерин аныктоодо анын жер казынасын жана ресурстарын максималдуу эксплуатациялоо, жаратылышка экологиялык зыяндын коркунучтуу деңгээлин келтирүү максатында окшош белгилери же критерийлери жана коомдук өндүрүш системасында алектенген бириккен коомдук-саясий системасын жана типологиясын эске алуу керек. Коомдордун типологиясын классификациялоонун диалектикалык концепциясына ылайык, алардын калыптанышы эки критерий менен аныктала тургандыгы белгилүү: тиешелүү саясий-укуктук жана руханий түзүлүштүн калыптанышына чоң таасирин тийгизген өндүрүш ыкмасы жана менчик формалары: - биринчи кезекте мамлекетти жана укукту чагылдырган маданий надстройка, ошондой эле коомдук аң-сезимдин адеп-ахлак, дин, философия, искусство, аң-сезимдин саясий жана укуктук сыяктуу формалары.

Ошентип, эмгекти уюштуруунун материалдык шарттарына этикалык таасир тийгизүү жөнүндө сөз кылып жатып, жаратылыштын экологиялык коопсуздугун камсыз кылуу максатында өндүрүш каражаттарын пайдалануу менен өндүрүшчүлөрдүн кызыкчылыктарын койгон экономикалык кызыкчылыктарын белгилеп жаратылыштын,

өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын экологиялык коопсуздугунан жогору турган жеке капиталдын топтолушу басымдуулук кылуу адамзаттын өзүнөн.

Шилтемелер:

1. Коом. Google орусча сөздүгү Оксфорд тилдеринин басма бөлүмү тарабынан берилген.
2. "Экономика" түшүнүгү. <https://oxford.ru/wiki/obschestvoznanie/ponyatie-ekonomika>.
3. М. Ю. Предейна. Экономиканын философиясы: окуу китеби. - Челябинск: СУСУнун басма борбору, 2013. - 178 б.
4. Wiktionary: <https://kartaslov.ru/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0/%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0>.
5. Антропосфера. Энциклопедиялык сөздүк.
6. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/es/5381/%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0>.
7. Сөздүк шилтемеси. 2014. Барышева Т.А. <https://vocabulary.ru/termin/noosfera.html>
8. Стерлигова Е.А. Экологиялык психология сөздүк-маалымат китеп 2012.: <https://vocabulary.ru/slovari/ekologicheskaja-psihologija-slovar-spravochnik-2012.html>
9. Самородов Н.В. Жашоо мүмкүнчүлүгү, же Инженердик экология жана техносфераны башкаруу // Биология. 2009. № 21.: https://bio.1sept.ru/view_article.php?ID=200902101
10. ТЕХНОСФЕРА. Оксфорд тилинин сөздүгү https://www.google.com/search?q=%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0+%D1%8D%D1%82%D0%BE&rlz=1C1GGRV_ruKG883KG883&oq=%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80&aqs=chrome.3.69i57j0i512i9.3077j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8
11. Н.И.Иванов, М.И.Фадин. Инженердик экология жана айлана-чөйрөнү башкаруу. М.: Логос, 2004.: http://artlib.osu.ru/web/books/content_all/40.pdf; <https://ru-ecology.info/term/4536/>.
12. Рельеф формасы. https://en.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B5%D1%84%D0%B0
13. Атмосферанын курамы жана түзүлүшү. <https://www.grandars.ru/shkola/geografiya/sostav-atmosfery.html>
14. АТМОСФЕРА. Улуу орус энциклопедиясы.: <https://bigenc.ru/physics/text/1837660>.
15. Жердин гидросферасы деген эмне: сүрөттөлүшү, диаграммасы, компоненттери жана адамдын таасири.: <https://natworld.info/nauki-o-prirode/gidrosfera-zemli-opisanie-obem-shema-obekty-sostav-i-zagrzaznenie>.
16. Адамдын жаратылышка болгон көз карандылыгы. <https://ecology.md/ru/page/zavisimost-cheloveka-ot-prirody>
17. ИА Кызыл жаз. Жашоо жок жерде. Жерде жашоого мүмкүн эмес болгон жерди табышты: <https://rossaprimavera.ru/news/b094f525>
18. Антарктидадан алар жер жүзүндөгү эң жансыз жерди табышкан. https://www.gazeta.ru/social/news/2021/07/27/n_16300820.shtml

19. Экономикалык системалардын түрлөрү. <https://skysmart.ru/articles/obshchestvoznanie/typy-ekonomicheskikh-sistem>

Рецензент: философия илимдеринин кандидаты, доцент Султаналиева Т.Б.